

Kupari nekad i danas

Dr. Prof. Žarko Muljačić, Zadar

U Župi, nedaleko Dubrovnika, leži uz morsku obalu poznato ljetovalište Kupari. Kad današnji Dubrovčanin posjeti ovo lijepo selo, i ne sluti, kako se nekadašnje zanimanje stanovnika odrazilo u njegovu imenu. Mnogi misle, da naziv »Kupari« ima veze s »kupanjem«. Međutim historijski dokumenti ne opravdavaju ovu pučku etimologiju. Selo se, naime, zove tako po latinskom nazivu zanimanja »cuparii«, t. j. »ciglarici«. Već od ranog Srednjeg vijeka tu su se proizvodile opeke i crepovi raznih vrsta i oblika. O tome nas kratko izvješćuje dr. Dragan Roller, u svom djelu »**Dubrovački zanati u 15. i 16. stoljeću**«, Zagreb 1951., JAZU, str. 123—124. Selo se u ranija vremena zvalo »**Crijepi**«, ali je kasnije prevladao naziv »**Kupari**«, koji i danas nosi. Proizvodnja je bila znatna, jer se u Dubrovniku u to doba mnogo zidalo. Blizina slatke vode, potrebne za pečenje, koje ima dosta u tom dijelu Župe, doprinosila je kvaliteti proizvodnje (poznato je, naime, da su opeke od morske vode vrlo loše). Činjenica pak, da su se ciglane nalazile gotovo u samu morsku obalu, otprilike na mjestu gdje se danas nalaze hotelske zgrade, olakšavala je krcanje gotovih proizvoda na brodove, koji su ih prevozili u Dubrovnik, druge centre Republike, a i u druge zemlje, kao traženi artikl. Mjesto je, dakle, bilo veoma pogodno za proizvodnju ove vrsti. Sirovine je bilo dosta: kopal se u neposrednoj blizini. Još zbog jednog razloga bilo je dobro što su ciglane uz more. Za pečenje opeka trošilo se mnogo drva, a baš tog artikla u Župi nije nikad odviše bilo. Trebalo ga je dovoziti iz drugih krajeva, konkretno s Mljeta. I tako su one iste šume, koje su toliku ulogu igrale u razvoju dubrovačkog pomorstva, dajući prvorazredni materijal za brodogradilišta, doprinosile i ovoj važnoj grani dubrovačke privrede, koja je pravila Republiku nezavisnom od uvoza. Iz inozemstva su se uvozile samo specijalne vatrostalne cigle »de Murano«, a sve ostale potrebe domaćeg tržišta pokrivala je ova domaća proizvodnja. Samo se, naravno, za loženje peći nije upotrebljavalo prvorazredno drvo. Dolazak lađa s mljetskim drvom bio je točno utvrđen, i dubrovačka se vlada brinula, da to drvo pristize u potrebnim količinama. Kako D. Roller nije u navedenom djelu obradio razdoblje kasnije od 16. st., istražio sam arhivski materijal 18. stoljeća, u kome Dubrovnik doživljuje drugi veliki građevinski uspon, kad se grad obnavlja iz ruševina i liječi rane, koje mu je zadao veliki potres iz 1667. god., kad se prihodi iz drugog velikog uspona pomorstva uglavnom investiraju u gradnju i popravak kuće, i kad je grad tako reći sav u skelama, jer se zida svuda, i po gradu i po predgradima. Taj je polet osobito vidan u zadnjoj četvrti 18. stoljeća, jer koincidiraju sa vrhuncem dubrovačke pomorske trgovine, koji počinje iza 1775. god. Taj nagli uspon trgovačke mornarice i s tim u vezi i svih drugih djelatnosti uvjetovao je 1782. i osnivanje posebne senatske komisije od tri člana za uvođenje novih obrta, pa je razumljivo, da je od-

onda raslo zanimanje i za već postojeću privrednu granu: ciglarstvo.

Ciglana, ili kako su ih zvali »**kuparica**« u početku je bilo dvije. Kapetan Pero Papi dobio je 1783. god. dopuštenje, da sagradi vlastitu novu kuparicu, pošto je ona, kojom je dotada upravljao, bila prodana drugome. Dozvolu je dobio na temelju molbe Senatu, pa je Malo vijeće 7. svibnja i. g. biralo posebnu komisiju, koja će se baviti tim pitanjem (Cons. rog. 191, 41; Minus 106, 208'). To je bilo doba velike konjunktura: stambena kriza u gradu bila je velika zbog naglog porasta stanovništva (V. Plan o povišici najmova u kućama Blagog djela, pod državnom kontrolom, Cons. rog. 191, 115. Svi su stanari postali nasljedni i u zamjenu za »vječnost« ugovora o najmu morali su o svom trošku popravljati i održavati stanove), a skadarski paša Bušatlija naručio je bio veliku količinu te robe za potrebe svoje zemlje (Cons. rog. 190, 203'). Sve je ove stvari pronicljivi kapetan Pero znao, pa je iskoristio vrijeme, kad je Vlada bez puno formalnosti davala odobrenje za nova poduzeća. U molbi je naveo, da bi gradnjom nove peći on i mnogi radnici imali osiguran kruh, a i država bi imala korist. Iz molbe se vidi, da drugi vlasnici peći nisu ništa plaćali za zemljište, a što je jedan od njih, proto Antun Turčinović, bio obavezan plaćati neku manju sumu godišnje, odnosilo se na najam jednog orsana. Komisija, koju je Malo vijeće izabralo 7. V. 1783., izašla je na teren, gdje se trebala graditi nova peć i pomoćne zgrade. Ona je po obavljenom radu dala napraviti topografsku kartu, koja je precrtana u 146. knjizi arhivske serije **Diversa Notariae**. Na slici se vidi dolina u smjeru Zapad-Istok, dok su na sjevernoj i južnoj strani brežuljci. Teren dodijeljen Papiju bio je kuparica Djura Turčinovića sa dva spremišta. Ona ima oko sebe teren od ca 2.700 m². Sredinom polja ide cesta prema moru, a južno od nje je kuparica prota Antuna Turčinovića na površini od oko 4.000 m². Južno od nje je korito potoka, a zatim brdo. Teren dodijeljen Papiju bio je vrlo malen, imao je svega oko 1.200 m². On se prostirao uz more, pa mu je Vlada dozvolila, da koristi za svoje potrebe dio nasipa, koji su bili podigli Turčinovići, kao i da se širi prema brdu. On se morao obavezati, da će kroz svoje radilište puštati slobodan prolaz cestom u pravcu mora, kako bi radnici Turčinovića mogli krcati gotov materijal i iskrcavati drvo, potrebno za peći. Turčinovići su njemu kapantirali slobodno sluzenje cestom u pravcu Župe. Kapetan Pero Papi je na 18 sežanja (oko 35 m.) od mora sagradio nov nasip, uz sami orsan, koji je ostao unajmljen Turčinoviću.

Međutim rad ove nove, treće kuparice nije odmah bio moguć, jer su Turčinovići htjeli zadržati monopol proizvodnje za sebe te nijesu htjeli ustupiti Papiju nijednog radnika. Kap. Papi je nakon završetka zidarskih radova upravio Senatu novu molbu, koja se čitala i primila 3. VIII. 1783. On se u njoj tuži, da ne može ostva-

riti svoj privilegij, jer bez radnika, koji znaju obrt, t. j. mijesiti glinu, stavljati je u kalupe i t. d., kao i bez pomoćne radne snage, koja dovozi glinu, nosi crepove na sušenje i dr., ne može započeti s proizvodnjom. Ostala dva prota, doduše, tvrde, da je sva raspoloživa radna snaga njima potrebna, no on u to sumnja te moli Senat, da se izvrši pravedna podjela radnika i sredstava. Na zahtjev Senata Malo je vijeće izabralo tri odbornika za diobu, od kojih je jedan bio vlastelin, jedan građanin, a jedan seljak. Komisija je 21. VIII. 1783. izvršila svoj zadatak i donijela rješenje, koje je registrirano u 146. knjizi serije *Diversa Notariae*. Najprije su svi raspoloživi radnici, vješti tom poslu, podijeljeni u tri skupine: u svakoj po 2 majstora i 11 radnika. Za lakše poslove formirane su tri ženske ekipe sa po 8 žena. Svakoj skupini dodijeljeno je 16 mađaraca sa po 7 goniča, a za prijevoz borovine s Mljeta svaka je skupina imala po dvije lađe (te su se lađe obično zvale »šonice«).

Bilo je i pokušaja, da se uvede proizvodnja majolike. Iz molbe Antuna Turčinović, odobrene 1786. god. u Senatu, saznajemo, da je on imao namjeru, da uz crepove i opeke proizvodi i majoliku, koja se — kako veli — u Dubrovniku mnogo traži. Slao je na razne strane uzorke gline i odasvud je dobivao povoljne odgovore. Nekoliko stručnjaka iz Napulja ponudilo mu se, da će doći u Dubrovnik i započeti s proizvodnjom, no zahtijevali su da im uime putnih troškova isplati unaprijed plaću za 4 mjeseca. Turčinović istom zgodom moli Senat, da mu dozvoli da kopa novu jamu, jer je ona iz koje sad crpi, upravo zgodna za vađenje odlične sirovine za majoliku pa je misli sačuvati do dolaska stranih stručnjaka. Senat mu je i to odobrio pod uvjetom, da mora još jedamput snabdjevati sve peći sirovinom iz te stare rupe (*Cons. rog.* 194, 91). Malo je vijeće s tim u vezi 1. kolovoza iste godine platilo Ori Sorkočević 45 dukata za uporabu pola zlatice zemlje (oko 800 m²) »*pro usu tegularum*«. Međutim, daljih podataka o proizvodnji majolike nemamo, pa je sva prilika, da je stvar zapela i da do ostvarenja nije došlo.

Proizvodnja crepova i opeka sve je više rasla, pa je iskrsla potreba, da se zakonski fiksiraju odnosi države, vlasnika i radnika. To je i učinjeno 4. VIII. 1800., kad je Malo vijeće primilo »Uredbu o cijeni drva, crepova, visini plaća i drugim stvarima u vezi sa župskim kuparicama«. (*Minus* 113, 62'—68). Ova uredba rješava čitav splet pravnih pitanja u vezi s proizvodnjom, kao i sa snabdjevanjem drvima s otoka Mljeta. Osnovno je u ovoj Uredbi, da se ide za usklađivanjem državnih i privatnih interesa, pri čemu su državni istaknuti kao važniji. Proti i meštiri svake peći dužni su godišnje barem tri puta ispeći punu peć. Ako to propuste bez opravdana razloga, istog časa gube dozvolu obrta, a poboljšice, koje su uložili u proizvodnju, prodaju se na javnoj dražbi, i novac od toga ide u državnu blagajnu, koja iz tog fonda podmiruje troškove za eksproprijaciju terena, koje treba uzimati, kad se jedno nalazište gline iscrpi. Suci Babina Polja na Mljetu obavezno moraju svake godine narediti, da se na otoku posiječe i do obale dopremi toliko kola borovine, koliko proti naruče. Seljani Babinog Polja, Maranovića, Prožure i Korita ići će u sječu, a tko se ne odazove ovoj naredbi, primit će na stan i hranu besplatno 4 vojnika (»*barabanta*«), i oni će mu stajati u kući, sve dok se ne predomisli. Prigodom sječe suci će paziti, da se ne sijeku stabla, određena za gruško brodogradilište. Mljećani su dužni da prevezu drva u Kupare. Pri iskrcaju platit će im se 30 dukata za svaka kola (1 kola su oko 8 kubnih metara). Proto, koji naručuje drva, mora prethodno uplatiti dužni iznos Tajništvu u Dubrovniku, jer bez toga Vlada se će pisati na Mljet. Kad se u Kuparima izmjeri drvo, vlasnik lađe dobit će od župskog kancelara pismeno uvjerenje, s kojim će u Tajništvu naplatiti trošak sječe i prijevoza.

Raditi na kuparicama obavezni su sposobni muškarci iz Kupara, a ako ih nema dosta, pomoći će im seljani Blata, Čibače, Klokurića, Petrače, Postranja i Čelopeka, 15 seljaka iz Kupara bit će kroz ljetne mjesece (VI.—VIII.) oslobođeno svih obaveza prema državi i gosparima, a tko ih spriječi da rade na kuparicama, ide bez suda u zatvor. Osim ove petnaestorice još 15 radnika iz okolice stoji u rezervi, da priskoći upomoć u slučaju potrebe. Dok rade, i ovi su oslobođeni kmetskih i podaničkih dužnosti.

Cijena crepova određuje se ovako: tisuća komada (»*miljar*«) stoji od 40 do 89 dukata, prema vrsti, a jednaka je cijena za državu i za privatnika. Miljar opeka stoji 17 dukata, opeka za popločavanje Place 18, a rađenih na ankonski način 26 dukata. Žene Kupara dužne su doći na rad, kad ih meštiri pozovu. Ekipe od 8 žena prima za rad oko jedne peći (paljenje i loženje) 13 dukata. Ako zbog nevremena treba spasavati crepove i opeke, koji leže na zemlji i suše se, svi seljani Kupara i okolice dužni su smjestiti da u svako doba dana i noći dođu ispomagati. Za to će biti plaćeni. Od svakog pečenja 3.000 crepova rezervira se za državne urede. Također, 3.000 opeka obavezno ide za popločavanje Grada uz propisnu cijenu. Proti i meštiri dužni su plaćati radnicima dnevno po 30 dinarića, a goničima mađaraca za 15 obavljenih prijevoza gline 26 dinarića. Plaćanje mora biti izvršeno u novcu, i ne mogu se prisiliti radnici, da prime dio plaće u hrani ili vinu. Država obaveza zaštitu protima, da će goniti privatnike, koji im ostaju dužni. Ako bi se doznalo, da neki proto prodaje robu skuplje negoli je propisano, ona se plijeni i prodaje na javnoj dražbi u korist potkuzivača, a krivac još k tome gubi i obrtnicu. Svaki put kada proti namjeravaju početi kopati na novom zemljištu, župski knez mora komisijski ustanoviti, da je teren, na kojemu se ranije kopalo, potpuno iscrpljen. To zbog toga, da se ne bi u buduće događalo, da proti bez prave potrebe izruju i upropaste tolike terene. Župski će knez odmah u kancelarijske knjige Župe zvesti imena 30 stručnih radnika (15 iz prve ekipe i 15 iz druge), a povjerava mu se da se brine za stručno osposobljavanje novih mladića, kako bi mogli zamjenjivati one, koji zbog smrti, starosti i drugih razloga otpadnu. On će se brinuti, da se ova uredba pravilno provodi u život.

Kao što se iz ovoga vidi, proti su bili vlasnici kuparica samo dotle, dok su bili društveno korisni. Zemlja je bila privatna, a za vađenje sirovine plaćala je privatnim zemljoposjednicima država, koja je protima i majstorima taj posao ustupila uz mnoge uvjete, koje smo gore izložili i u kojima se isprepleću feudalni i kapitalistički elementi.

Proizvodnja crepova i opeka nastavila se i nakon pada Republike sve do početka 20 stoljeća, pa se mnogi stari ljudi još živo iste sjećaju.

Kupari